

Ühiskondlik lepe kui tunnetatud vajadus

Jaanus Männik (RiTo 8), Riigikogu liige, Eestimaa Rahvaliid

Ühiskondlik lepe on elujõuline ja elluviidav, eriti siis, kui kõhklejadki kaasa löövad.

Ühiskondliku leppe tekkelugu on leppe vajalikkuse veenvaim tõestus. 1994. aasta maarahva kongressi tahteavaldus ja sotsiaalteadlaste 2001. aasta avaldus kahe Eesti kohta konkretiseerusid 2003. aasta veebruaris allkirjastatud kokkuleppe memorandumis ning "asjastusid" 20. oktoobril leppe esimesele tekstile allakirjutamisega.

20. veebruaril Kadriorus president Arnold Rüütli juures memorandumile allakirjutanute seltskond oli aukartustäratavalt esinduslik: kõik tõsiselt võetavad erakonnad, ametiühingud, majanduse valdkonna ja ettevõtjate esindused, kõik avalik-õiguslikud ülikoolid, teadlaste, arstide, õpetajate, kiriku, laste, pensionäride, maarahva, mittetulundusühingute, ajakirjanike esindused jt. Kokku kirjutas alla 39 esindust. Kui mõne erakonna kohalolekut vahetult enne Riigikogu valimisi võib tõlgendada sunnitud osalemisena, siis kõik ülejäänud tulid kindlasti sisemise vajaduse sunnil ja oma üldkogu heakskiidul.

Miks tuldi ja anti allkiri nii memorandumile kui ka leppele endale? Tegutseski, "...lähtudes Eesti Vabariigi põhiseaduse vaimust, soovides arendada Eesti riiki kõigi tema elanike hüvanguks, pidades esmatähtsaks eesti kultuuri ja rahvuse kestmist ning elujõudu, väärtustades kõigi ühiskonnaliikmete osalust Eesti arengu kujundamisel", nagu on kirjas leppe preambulis.

Kellele lepet nimetatud õilsatel eesmärkidel vaja on? Pole kahtlust, et kõigile õilsatele, oma rahvusriigi kiiret ja tasakaalustatud edenemist soovivatele ning ligimest austavatele ja arvestavatele inimestele. Teistele vähem või kogunisti mitte.

Kas ilma leppeta ei saa ehk miks irisetakse, küsivad samas friedmanistlikud liberaalid, vabaturu kõikvõimsuse ja tugevama õiguse kummardajad. On ju Eesti kiiresti arenenud ja uuenenud, hoidkem iseteadvalt ka Euroopa Liidus senist kurssi – IMF-i ja globaalse rahamaailma pingereas oleme (kui unustada jooksevkonto defitsiit) vaata et imelaps!

Praeguseks on vähe neid, kes vajadust ühiskondliku leppe järele üldse eitavad. Erakondadest on leppe vajalikkuse ja võimalikkuse vihjamisi kahtluse alla pannud Reformierakond ja Res Publica. Tegelikult liitus kokkuleppe memorandumiga pärast 20. veebruari veel üheksa ühendust.

20. oktoobril jättis leppele ometi alla kirjutamata 10 esindust, peale eelnimetatud kahe valitsusliidu erakonna kahjuks ka Keskerakond, kelle abiesimees Peeter Kreitzberg leppe teksti väljatöötamises aktiivselt osales. Põhjusena nimetatakse rahulolematust leppe tekstiga ja kiirustamist allakirjutamisega.

Lepe kui algatus, protsess ja foorum

Leppe tekstis deklareeritakse, et lepe on algatus, protsess ja foorum. Lihtsamases keeles on lepe hea tahe otsida koos uusi (või unustatud vanu) lahendusi ja teha häid asju. See on soov mahtuda aruteluks, otsustusteks ja leppe täitmise ülevaatamiseks ühte ruumi ja ühe laua ümber.

Kui lepe oleks üksnes viis lehekülge allkirjastatud teksti – leping, mis "...on sulgub, see lööb asjad lukku, välistades edasise arutelu" (Iivi Masso. Lepe ja unistus. – Eesti Päevaleht, 10. märts 2003) –, siis oleks Iivi Masso õigus. Siis ei vastaks see demokraatiale selle parimal kujul, mis "...on avatud, liikuv ja muutuv, ausas erimeelsuses ühiseid lahendusi otsiv". Leppega, mis on protsess ja foorum, on demokraatia, arenemine, täienemine ja uuenedmine loodetavasti siiski tagatud. Protsessi käigus, memorandumile allkirjutanuna lepet täiendavalt tudeerides ja mõjutades, ühinevad sellega ehk ka 20. oktoobril allkirjutamisest loobunud – Tartu Ülikooli rektori Jaak Aaviksoo sõnadega öeldes: "Tavaliselt enamik siiski õiendab eksami ära."

Aaviksoo iseloomustas lepet kui ühiskonna avatud dialoogi iseendaga, kui kodanikuühiskonna protsessi: "On mõistetav, et arusaam ühiskonnast, esindus- ja osalusdemokraatiast, konsensusest ja dialoogist on ühiskonnas erinev, kohati vastuoluline. On selge, et eriti raske on mõista kodanikuühiskonna vajalikkust just võimukesksel mõtlemisel."

Tunnistagem, et rektori kõne ühiskondliku leppe allkirjastamisel tabas väga täpselt asja tuuma, sealhulgas viimaseil aastail ohtlikult täitevvõimu- ja ametnikekeskseks muutunud normeeri- ja dotseeri- ning korporatiivsusele kalduvat keskvalitsemist. Elu näitab, kui kaua läheb aega, et valimised võitnud erakonnad suudaksid olla veel kellegi poolt peale iseenda, tunnistada teiste ideid ning teha koostööd ja kompromisse. Kipub ju mõne erakonna juhikesksus, klassijuhataja-õpilase suhe asendama parteisisestki demokraatiat, rääkimata ühiskonnale vajalikkust osalusdemokraatiast.

Hea või halb tekst

Presidendi ütluse järgi on lepe "suure töö esimese osana" kahtlemata hea tekst. Ligi 70-leheküljeline algdokument "Ühiskondliku kokkuleppe ... lähtealused" kujutab endast mahukat ja mitmetahulist ning leppeosalistes mõningaid eriarvamusi põhjustavat materjali. Selle põhjal sündis kolme rektori eestvõttel aga leppe mõneleheküljeline hea alustekst, mida lihviti paljude muudatusettepanekutega, ning tulemus pälvib enamiku heakskiidu. Mõnel hilisemal althüpanul parandusettepanekuid polnud, küll aga jätkub nüüd kärss-kärnas-maa-külmunud kriitikat.

Lastega peredele kindlustunde tagamine, hariduse tähtsustamine ja ühiskonda edendav majandusareng, elatustaseme kahekordistamine koos sotsiaalse ja regionaalse ebavõrdsuse märkimisväärse vähendamisega – need on leppe eesmärgid, mille nimel kõik osalised kohustusid oma allkirja andes pingutama.

Ei saa jätta tsiteerimata piiskop Einar Soonet, kes võttis leppe sõnumi kokku paari lausega: "Meie, allakirjutanud, püüame oma tegevusega teadlikult ja aktiivselt kaasa aidata loodus- ja inimsõbraliku ühiskonna kujundamisele Eestis. See oleks vastukaaluks halvustavale, pilkavale või üha enam levivale käegalöömisele ja ükskõiksuse mõttelaadile." Siin on mõtlemisainet muu hulgas ka paljudele ajakirjanikele, kes müügiedu huvides – müüb aga eeskätt vihkamine ja vile, veri ja pori – ei vaevu teemasse süvenema ning asendavad analüüsi aasimisega, koostöö tunnustamise aga vastasseisu õhutamisega.

Kas lepe on elluviidav?

Protsess on alanud ja toimib, selles mõttes toimib lepegi. Nagu leppe osalised põhjendatult konstateerivad: see on põhiseaduse järel teine laia toetuse saanud dokument, lepe on vallandanud laialdase arutelu, sünnitanud juba mitu samasuunalist algatust (miks mitte ka võimalikku rakendusakti) – "Eesti edu 2014" ja Reformierakonna kokkuleppe kiirvisand. Kolmas sektor on tänavu tegusam ja koostööaltim, aga ka nõudlikum kui kunagi varem.

Loodetavasti mahuvad pärast siseheitluste ületamist foorumilaua taha nii Keskerakond kui ka noorukiinnost ja iseteadvusest pulbitsev Res Publica. Reformierakond vaevalt oma sissetöötatud ja hästitasuvat nišši avardab.

Lepega on osalised võtnud endale palju tänuväärseid kohustusi, sealhulgas enamikus hinnangutega mõõdetavaid, kuid ka arvuliselt fikseeritavaid. Vaadelgem viimastest olulisimaid.

Arvuliselt mõõdetav on Eesti-keskne arengueesmärk – elatustaseme kahekordne tõus aastaks 2015. See eeldab sisemajanduse kogutoodangu (SKT) kasvu keskmiselt kuus protsenti aastas. Veel tähtsam ja samuti statistiliselt mõõdetav on seejuures sotsiaalse ja regionaalse ebavõrdsuse märkimisväärne vähendamine. Võime areneda, kasvada ja vähendada praegusi banaanivabariiklike tuluerinevusi on nähtavasti meie Euroopasse sobivuse põhilised indikaatorid lähiaastail. Me peame hakkama saama.

Kolmas tahteavaldus – suurendada hariduskulutuste osatähtsust SKT-s mitte vähem kui 0,2 protsendi võrra aastas – tähendab haridusele ligikaudu 250 miljonit krooni (lisaks keskmisest kasvust tulenevatele miljonitele) aastas. Praegu on hariduskulude osatähtsus 6,5% SKT-st.

Hariduse tähtsusest ei väsi ükski erakond rääkimast, küllap tulevad ka teod valitsuskoalitsiooni(de)lt.

Prantsuse valgustaja Jean-Jacques Rousseau on oma teoses "Ühiskondlikust lepingust ehk Riigiõiguse printsiibid" kirjutanud: "Tuleb leida selline ühiskondliku ühinemise vorm, mis kaitseks ja toetaks kogu ühisjõuga iga ühiskonnaliikme isikut ja vara ning mille puhul igaüks, kes ühineb kõigiga, alluks ometi ainult iseendale ja jääks sama vabaks kui enne. Just sellele põhiprobleemile annabki ühiskondlik leping lahenduse."

Mõistagi avab klassik esitatud tsitaadis lepingu olemuse ideaalis, lähtepunktina analüüsimiseks. Loomulikult ei saa meiega lepe olla "üldise õnne pakt", nagu autokraatlikku egoismi kalduvad küünikud või tekstiga vähe tuttavad isikud seda on tituleerinud; ja sellele me ei pretendeerigi.

Kuid ühiskondlik lepe on elujõuline ja elluviidav. Eriti veel siis, kui kõhklejadki kaasa löövad.